

סוגיה י: צרות של ציבור שמתענים ומתריעין עליהן (9): החובה להתענות על צרה של מקום אחר

רקע

המשנה מחלקת בין דבר, מפולת ועצירת גשמים שמתענים עליהם בסביבותיהם בלבד, לבין שדפון, ירקון, ארבה, חסיל, חיה רעה וחרב שמתענים ומתריעין עליהם בכל מקום. חילוק זה מעלה שאלה, האם רק בעלי הצרה חייבים להתענות על צרתם או שאף אחרים חייבים להתענות על צרה של אחיהם?

מקורות

- א. יח:--יט. "סדר תעניות אלו האמור... ולא הודו לו חכמים"
יט: "ת"ר מתריעין על האילנות בפרוס הפסח... באפרכיא שלהן"
כב: "על אלו מתריעין בשבת כו'... אין מתריעין על הדבר כל עיקר"
ב. ר"ן ז: באלפס ד"ה ועל, ח. באלפס ד"ה וכל סביבותיה
ריטב"א כ. ד"ה מתני' וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים
רמב"ם הל' תעניות פ"ב הל' ב, ג, ו
ג. ר"ן ח: באלפס ד"ה מתני' מעשה, "שמעון התימני..."
ג. שו"ע סי' תקעו סע' ח, יב ומשנה ברורה ס"ק כח, לא, ושער הציון אות טז

הסבר הסוגיה

"עיר שלא ירדו עליה גשמים... אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות רבי עקיבא אומר מתריעות ולא מתענות וכן עיר שיש בה דבר או מפולת אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות..."
[משנה יט.]

המשנה מחלקת בין צרה מהלכת לבין צרה שאינה מהלכת. על צרה מהלכת מתענים בכל מקום, שהרי הצרה מאיימת על כולם, על צרה שאינה מהלכת מתענים ומתריעין במקום הצרה, ומתענים ולא מתריעין בסביבותיה.

את החיוב להתענות בסביבות העיר שיש בה צרה ניתן להבין באחת משתי דרכים:

- א. אמנם הצרה אינה מהלכת, ואינה אמורה לפגוע בהם, אבל לצרה שבעיר יכולה להיות השלכה לגביהם, והם מתענים על ההשלכה שאמורה לפגוע בהם.
ב. הצרה אינה אמורה לפגוע בהם, והם מתענים על צרת אחיהם.

רש"י [ד"ה ה"ג אותה העיר מתענה ומתרעת] הולך בדרך הראשונה: "ולפיכך מתענות שאותה העיר שלא ירדו עליה גשמים תלך לקנות התבואה באותה העיר ויהיה בה רעב". ר"ן [ח].

באלפס ד"ה וכלן מביא גם את הדרך השניה: "סביבותיה מתענות כדי להשתתף בצרתם ולבקש רחמים עליהם".

הראשונים מקשים מעיר שהקיפיה נוכרים, שהמשנה אומרת שמתריעין עליה בשבת, ואינה אומרת שמתענים עליה בשבת, משמע שאפילו סביבותיה אינם חייבים להתענות. ראייה נוספת שאין חיוב להתענות סביבות עיר שהקיפיה נוכרים מהברייתא [כב:]: שבה נחלקו חכמים ור' יוסי האם מותר ליחיד לסגף עצמו בתעניות כשיש עיר שהקיפיה נוכרים, משמע שציבור אינו רשאי להתענות, וודאי שאינו חייב להתענות.

מתרץ הרמב"ן [מובא בר"ן ח. באלפס ד"ה וכלן] שחייבים להתענות סביבות עיר שיש בה צרה, אבל אנשי עיר שמקיפים אותה נוכרים אינם מתענים מפני בהילותם, ולכן אף הערים סביבותיה אינן מתענות, למרות שהן אינן בהילות.

הר"ן [שם] אינו מקבל סברא זו, שבהילות העיר שמקיפים אותה נוכרים אינה סיבה לפטור מתענית את הערים סביבותיה, ולכן מפרש שבמקרה זה שיש בו סכנה מידית אמורים לגזור תענית רצופה עד סילוק הגזרה, וכיוון שאין מטריחים את הציבור יותר מדאי לא גזרו תענית כלל.

הרמב"ן והר"ן סוברים שהדין הבסיסי שסביבות עיר שיש בה צרה חייבות להתענות, ולכן הם מחפשים הסברים מדוע אין מתענים סביב עיר שהקיפיה נוכרים. הריטב"א [כ. ד"ה מתני' וכן עיר] הולך בכיוון הפוך, לדעתו אין מתענים סביב עיר שהקיפיה נוכרים, כיוון שאין חיוב להתענות במקום שאין בו צרה, אלא רק לזעוק בפה על צרתם. כשאנשי העיר יכולים להתענות ולהריע על צרתם, תושבי הערים סביבותיהם זועקים בפה בחול בלבד, וכשלאנשי העיר אין פנאי להתענות על צרתם, תושבי הערים סביבותיהם זועקים בפה על צרתם אפילו בשבת. הריטב"א מפרש שתושבי הערים סביב העיר שלא יורד בה גשם, מתענים רק כשאצלם יורד מעט גשם, והם חוששים שאף הם עתידים ללקות בעוון העיר שאין בה גשמים כלל. אם יורדים גשמים מרובים, סביבות העיר אין מתענים כלל, שהם אינם כלולים בצרה.

הריטב"א מוכיח את שיטתו שאין מתענים כשאין צרה, מהדין שרק סביבות העיר מתענים, אם התענית על צרת אחיהם, מדוע מתענים רק בסביבותיה ולא בכל העולם? הר"ן צריך לענות שבמקומות הקרובים אמורים להיות רגישים לסבלם של אחיהם יותר מהמקומות המרוחקים להם.

לרמב"ם שיטה שלישית. בתחילת פרק ב מהלכות תעניות הרמב"ם מונה את כל הצרות שהציבור מתענה עליהן. בהלכה ב הוא פוסק: "כל עיר שיש בה צרה מכל אלו, אותה העיר מתענה ומתרעת עד שתעבור הצרה, וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות אבל מבקשים עליהם רחמים". הרמב"ם אינו מחלק בין הצרות השונות ופוסק בכולן, שמתענים ומריעין בעיר שיש בה צרה, ובסביבותיה מתענים ולא מריעין. פסקו של הרמב"ם שמתענים בסביבות עיר שהקיפיה נוכרים אינו קשה, מפני שדיוקם של הרמב"ן, הריטב"א והר"ן שאין

מתענים אינו הכרחי, אבל מדוע אין מתענים בכל המדינה שיש בהם שדפון, ירקון, ארבה, חסיל, חיה רעה וחרב, הרי מפורש במשנה שהן מכות מהלכות שמתענים עליהן בכל מקום? הכסף משנה [פ"ב ה"ו] מבאר, שהרמב"ם התקשה כיצד המשנה אומרת שדבר אינו מכה מהלכת, והרי אין מכה מהלכת יותר ממנו, לפיכך הרמב"ם מפרש, שאין הבדל בין מכה מהלכת לבין מכה שאינה מהלכת, וכוונת המשנה באומרה "מתענים בכל מקום" שמתענים עליה אף בסביבות העיר. המשנה האומרת "על אלו מתריעין בכל מקום" הולכת בשיטת רבי עקיבא, שבסביבות העיר שיש בה צרה מריעין ולא מתענים, אבל הלכה כחכמים, שבסביבותיה מתענים ולא מריעין.

סיכום

לראשונים שלש שיטות בדין סביבות עיר שיש בה צרה:

לדעת הרמב"ם והר"ן: יש שלושה סוגים של צרות:

1. על צרה מהלכת מתענים ומריעין בכל המדינה [=הפרכיא], כיוון שגם הם בצרה.
 2. על צרה שאינה מהלכת מתענים ומריעין בעיר, בסביבותיה מזדהים עם צרת אחיהם ומתענים ולא מריעין.
 3. על עיר שהקיפה נוכרים אין מתענים, לדעת הרמב"ם כיוון שבני העיר אינם מתענים, ולדעת הר"ן כיוון שצריכים להתענות כל יום, ואין מטריחים את הציבור יותר מדאי.
- לדעת הריטב"א יש שני סוגי צרות:
1. על צרה מהלכת מתענים ומריעין בכל המדינה, כיוון שגם הם בצרה.
 2. על צרה שאינה מהלכת מתענים ומריעים בעיר שיש בה את הצרה, בסביבותיה שאף הם בכלל הגזרה מתענים ולא מריעים, שאר העולם זועקים בפה לעזרת אחיהם.
- לדעת הרמב"ם [על פי הסברו של הכסף משנה] יש סוג אחד בלבד, על כל צרה מתענים ומריעים בעיר, ומתענים ולא מריעין בסביבותיה.

הלכה

השו"ע מצטט את לשון הרמב"ם, ואינו מחלק בין מכה מהלכת לבין מכה שאינה מהלכת. הרמ"א פוסק שבירקון ושדפון, שהם מכות מהלכות, מתענים ומתריעין אפילו הרחוקים, רק שיהיו באותו הפרכיא. מסביר המגן אברהם, שגם במכה מהלכת וגם במכה שאינה מהלכת מתענים כל הרחוקים שבאותו פרכיא, במכה מהלכת הם מתענים ומתריעין, ובמכה שאינה מהלכת מתענים ואינם מתריעין. הגר"א חולק וסובר שבמכה מהלכת מתענים ומתריעין אפילו הרחוקים, ובמכה שאינה מהלכת מתענים הקרובים שסביבות העיר בלבד [משנה ברורה ס"ק כח, לא, שער הציון אות טז].